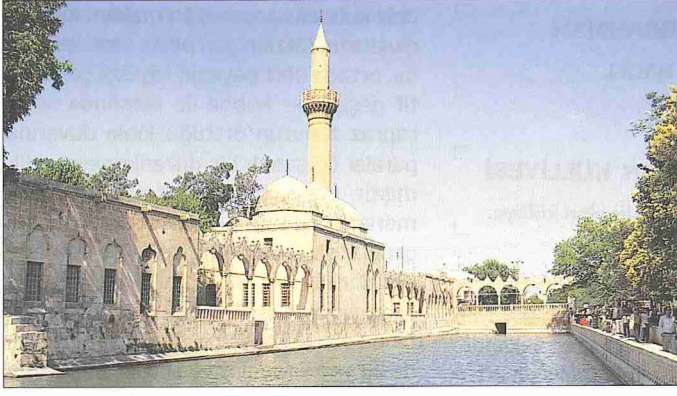

Ridvâniye
Camii
ve Balıklıgöl –
Şanlıurfa

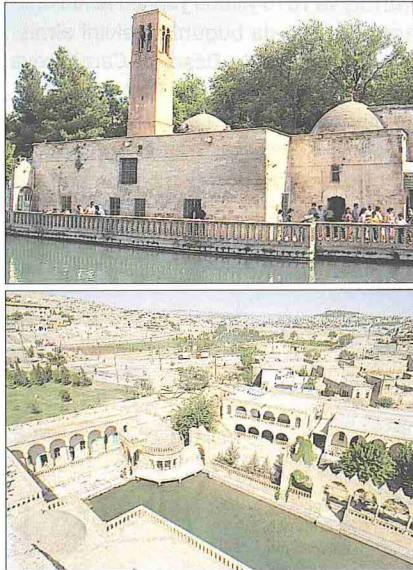
myla birlikte başlı başına bir külliye nite-
liğinde olan bu yapılar, Osmanlılar'ın
Rakka valisi Rıdvan Ahmed Paşa tarafın-
dan 1129 (1717) yılında yaptırılmıştır.
Halk arasında Zulmiye adıyla da anılan
cami, ortadaki daha büyük üç kubbeyle
örtülü enine uzun dikdörtgen bir yapıya
sahiptir. Kesme taş duvarlı binanın giriş
cephesinde üç gözlü son cemaat yeriyle
doğusunda tek şerefeli bir minaresi bu-
lunmaktadır. Son cemaat yeri ortada iki
sütuna, yanlarda ise duvarlara oturan yi-
ne ortadaki daha büyük üç kubbeyle ka-
patılmış ve yanlardaki kubbeler yarım
tonozlarla genişletilmiştir. İki renkli taş-
larla örülmüş basık kemerli kapının ah-
şap kanatları, geçme ve kakma tekniğin-
de bitki motifleriyle bezenmiştir. Dıştaki
kuşatma kemeri alınışında kartuşlar içi-
ne yazılmış on beş beyitlik tarih kitâbesi
bulunmaktadır. Ahşap müezzin mahfili
renkli kalem işi örneklerle süslüdür. Si-
yah-beyaz iki renkli taş işçiliği mihrapta
da görülür; balkon şeklindeki minbere
duvar içinden taş bir merdivenle çıkıl-
maktadır. Her cephede açılan pencere-
lerle aydınlık ve ferah bir mekân etkisi
sağlanmıştır. Sekizgen gövdeli minare,
mukarnas altlıklı şerefesi ve silindirik pe-
teğiyle zarif bir yapıya sahiptir.

Rıdvâniye Medresesi, camiyi üç taraf-
tan kuşatan ve ortası havuzlu geniş bir
avluya açılan "U" biçimi bir planla ele
alınmıştır. Merkezî konumdaki üzeri
kubbe örtülü kütüphane ile köşelerde
yer alan iki büyük okuma odası ve önleri
revaklı talebe hücrelerinden oluşur. Re-
vaklar, kilit taşları sarkıtlı Bursa kemer-
lerine yaslanan tonozlarla örtülmüştür;
hücreler avluya açılan birer kapı ve pen-
cereyle teşkilâtlandırılmıştır. Bugün med-
resede değişik okullarda okuyan fakir öğ-
renciler barınmaktadır.

Kaynaklarda adı geçen ve bazı Batılı
seyyahların kitaplarında resimlerine rast-
lanan Halilürrahman Hamamı ile Balıklı-

göl'ün yakınındaki tarihî evler ve hazîre-
deki bazı türbeler, zamanın şehircilik an-
layışına göre 1924-1958 yılları arasında
yıkılmış ve Balıklıgöl ile biraz ilerisinde-
ki daha küçük Aynelîha gölü (50 x 30
m.) arasına, üzerinde köprü bulunan bir
kanal açılarak bölgeye yeni bir düzen-
leme getirilmiştir. 1991 yılında yapılan
onarım ve son çevre düzenlemesi sıra-
sında ise Halilürrahman Külliyesi'nin bü-
tün yapıları gölün etrafını çevirecek şe-
kilde korkuluk şebekeleri ve üstleri taç-
landırılmış kemerlerle birbirine bağlana-
rak iki medrese arasındaki alanın önü
revaklı odalarla birleştirilmiş ve külliye-
nin tamamı yeniden ışıklandırılmıştır.
Halilürrahman Külliyesi'nin Balıklıgöl'e
akseden silüetiyle bütünleşmiş manza-
rası bugün Şanlıurfa'nın sembolü duru-
mundadır.

Halilürrahman Camii ve Medresesi – Şanlıurfa

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 152-159; G.
Le Bon, *La civilisation des arabes*, Paris 1884,
s. 160-165; E. T. Reclus, *L'Asie antérieure*, Paris
1884, s. 464; *Urfa Salnâmesi*, İstanbul 1927, s.
72; Gabriel, *Voyages*, I, 277-286, 354 vd.; J. B.
Segal, *The Blessed City Edessa*, Oxford
1970, s. 210-213; Metin Sözen, *Diyanet'te
Türk Mimarisi*, İstanbul 1971, s. 254; Mahmut
Karakas, *Şanlıurfa Kitabeleri*, İstanbul 1986, s.
36-40; Mustafa Ayataç, *Peygamberler Şehri
Urfa*, İstanbul 1988, s. 101-102; A. Cihat Kürk-
çüoğlu, *Peygamberler Şehri Şanlıurfa*, Ankara
1988, s. 12-16; a.mlf., *Guide to Urfa and Har-
ran*, Şanlıurfa 1990, s. 1-5; a.mlf., *Ruha'dan
Urfa'ya*, Ankara 1990, s. 18-23; a.mlf., *Şan-
lıurfa Su Mimarisi*, Ankara 1992, s. 51-52;
a.mlf., *Şanlıurfa Camileri*, Ankara 1993, s. 19-
22, 44-47; E. Honigmann – [Nejat Göyünç], "Ur-
fa", *İA*, XIII, 56. ABDÜSSELÂM ULUÇAM

HALÎM

(الحليم)

Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri.

"Sabırlı ve temkinli, akıllı ve ağır başlı
olmak" mânasındaki hilm masdarından
sıfat olup "sabırlı ve temkinli olan, acele
ve kırgınlıkla muamele etmeyip ileride
meydana gelecek gelişmelere fırsat ta-
nıyan" demektir. Dil âlimleri kelimenin,
"kudreti olduğu halde cezalandırmayan"
ve "ceza bütünü terketmeyip geliş-
melere göre hareket eden" şeklindeki iki
anlamına dikkat çekerek (*Lisânü'l-'Arab*,
"hilm" md.; Ebü'l-Bekâ, s. 404, 560; Zec-
câc, s. 45). Halîm esmâ-i hüsnâdan biri
olarak "sabırlı, acele ve kırgınlıkla mua-
mele etmeyen" mânasına gelir.

Halîm kelimesi Kur'an-ı Kerim'in on
beş yerinde geçmekte olup bunlardan
on birinde Allah'a, ikisinde Hz. İbrahim'e,
birinde Şuayb'a, birinde de İsmail pey-
gambere izâfe edilmiştir (bk. M. F. Ab-
dülbâki, *el-Mu'cem*, "halîm" md.). Al-
lah'ın ismi olarak zikredilen halîm tek
başına kullanılmayıp altı âyette "bütün
günahları bağışlayan" anlamındaki ga-
fûr, üç âyette "hakıyla bilen" anlamın-
daki âlîm, bir âyette "her şeyden müstağ-
ni olan, kendi dışındaki her şeyin O'na
muhtaç olduğu varlık" mânasındaki ga-
nî, bir âyette de "az iyiliğe çok mükâfat
veren" mânasındaki şekûr ismiyle birlik-
te zikredilmiştir. Bu kullanış kelimenin
mânasına açıklık getirdiği gibi ona zen-
ginlik ve derinlik de kazandırmaktadır. İli-
gili âyetlerin incelenmesinden anlaşıla-
cağı üzere halîmin gafûr ismiyle beraber
kullanıldığı yerlerde kulların işleyebile-
ceği bazı günahlardan söz edilmekte, bu
tür günahları işleyenlerin âcilen cezalan-
dırılmayıp dönüş yapmalarına (tövbe) fır-

sat tanınacağı belirtilmektedir (bk. el-Bakara 2/235; Âl-i İmrân 3/155; el-Mâide 5/101; el-İsrâ 17/44; Fâtır 35/41). Âlîm ile birlikte kullanıldığı üç âyetten birinde mirasın taksimi anlatılmakta ve bu hususta ortaya konan ölçülerin insanlığın mutluluğunu dileyen Allah'ın bir öğüdü olduğu, O'nun bütün hak ve hukuk türlerini bildiği, mirasın bölüştürülmesinde yapılabilecek bazı yanlışlıkları da hemen cezalandırmayacağı ifade edilmektedir (en-Nisâ 4/12). Diğer iki âyetin birinde Allah yolunda hicret edip sıkıntılara katılanları iyi âkıbetlerin beklediği müjdelenmekte ve bu tür sosyal çalkantılar karşısında ilâhî müdahalenin bilgiye ve temkine dayandığı anlatılmakta (el-Hac 22/59), diğerinde de Allah'ın, gönüllerde saklanan her sırâ vâkıf olmasına rağmen sabır ve teennî ile muamele ettiği bildirilmektedir (el-Ahzâb 33/51). Halîmin ganî ismiyle beraber kullanıldığı âyet, malî konuların ve Allah rızası için karşılıksız harcamada bulunmanın işlendiği âyetler içinde yer almakta (el-Bakara 2/263), şekûr isminden hemen sonra yer aldığı âyetle de ödünç para verenlerin Allah tarafından fazlasıyla mükâfatlandırılacağı beyan edilmektedir (et-Teğâbün 64/17). Özellikle bu son iki kullanış halîmin, "hak edilmiş cezaları hemen uygulamayıp mühlet veren" anlamının yanı sıra "yapılan iyilikleri ve faziletli davranışları bazı eksiklikleri hesaba katmadan fazlasıyla mükâfatlandıran" mânasını da içerdiğini göstermektedir.

Halîm, doksan dokuz ilâhî ismi ihtiva eden rivayetlerin ikisinde de yer aldıktan başka (İbn Mâce, "Du'â", 10; Tirmizî, "Da'avât", 82) *Kütüb-i Sitte*'de ve Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'indeki çeşitli rivayetlerde de Allah'a nisbet edilmiştir (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "halîm" md.).

Âlimlerin halîm ismi etrafında yaptıkları yorumlar, kelimenin sözlük anlamı ve Kur'an'daki kullanışıyla paralellik arz etmektedir. Kelimenin kök anlamı içinde önemli görülen "kudreti yettiği halde cezalandırmama" ve "tamamen affetmeyip erteleme" noktalarını özellikle vurgulayan âlimler halîm isminin şu mânaları üzerinde de dururlar: Cenâb-ı Hak bu ismin tecellisi olarak tövbeleri kabul eder ve günahların bir kısmını affedebilir; Allah'a karşı nasıl hürmet gösterileceğini bilmeyenlerin kaba davranışları ve âsilerin azgınlıkları O'nu öfkelenendirip harekete geçirmez ve aceleyle sevk etmez. Allah hilim gösterir; öyle ki cahiller O'nun

olan bitenden haberdar olmadığını sanır, basîreti bağlananlar da O'nun görmediği zehâbına kapılırlar. Abdülkâhîr el-Bağdâdî'nin ifade ettiği gibi cezalandırmada acele eden fırsatın elden kaçmasından korkan kimsedir. İradesini dilediği zaman gerçekleştirmesi hususunda hiçbir engeli bulunmayan ve suçluyu kaçırma endişesinden münezze olan yüce varlık için hilim bir övgü sıfatıdır (*el-Esmâ' ve's-şifât*, vr. 96^a). Halîmî de Allah'ın, günahları yüzünden kullarına olan lutf ve ihsanını esirgemediğini, itaatkâr kulunun rızkını verdiği gibi âsi kulununkini de verdiğini, iyi kötü bütün insanları yaşatıp belâ ve âfetlerden koruduğunu belirtir (*el-Minhâc*, I, 200-201). Halîm isminin bu tecellisi Allah'ın içtimâî hayatı yönetmede ve toplumların varlıklarını sürdürmedeki nizamını da açıklamaktadır. Buna göre Tanrı zalimi hemen cezalandırmaz, mazlumun duasını kabul etmekte de acele göstermez. İçtimâî hayatta hâkim olan bu ilâhî nizam insanın irade hürriyetinin ve sorumluluğunun temelini oluşturur. Kur'an-ı Kerîm'de, yaptıkları zulüm ve kötülükler yüzünden insanlar hemen ilâhî cezaya çarptırılmış olsaydı yeryüzünde hareket eden hiçbir canlının kalmayacağı, yani sosyal düzenle birlikte ekolojik ve fizik düzenin de bozulacağı ifade edilmekte ve bu tür davranışların cezalarının belli bir süreye kadar ertelendiği haber verilmektedir (en-Nahl 16/61; Fâtır 35/45). Ayrıca çeşitli âyetlerde, inkârcıların başlarına geleceği haber verilen felâketin bir an önce gelmesini talep ettikleri, fakat belirlenen süreden önce felâketin gerçekleşmeyeceği beyan edilir ve ilâhî planın hiç aksamadan mutlaka uygulanacağı bildirilir (meselâ bk. Yûnus 10/11; el-Hac 22/47; el-Ankebût 29/53). Birçok âyetle de Hz. Peygamber'e bu tür meydan okumalar karşısında sabırlı olması tavsiye edilir (bk. M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "ışbır" md.). Şüphe yok ki bu ilâhî tebliğler, insanoğlunun irade hürriyetini ve insanlık şerefini korumak, sorumluluğunun bilincine varmasını sağlamak, fert ve toplumun gelişmesini temin etmek amacına yöneliktir. Ancak Kur'an'ın ısrarla üzerinde durduğu ve âlimlerin de önemle vurguladığı gibi hak ve adalet eninde sonunda gerçekleşecektir. Adaletin gerçekleşmesi sosyal düzenin kanunlarına bağlı olarak dünyada olabileceği gibi dinî açıdan aradaki sınırlar fazla önem taşımadığı âhiret hayatına da ertelenebilir. "Onlar için öngördüğü-

müz azabın bir kısmını sana göstersek de veya seni bundan önce katımıza alsak da farketmez. Sana düşen sadece tebliğ etmektir, hesaplarını görmek ise bize aittir" (er-Ra'd 13/40).

Ebû'l-Hasan el-Es'arî'den itibaren halîm ismi, Allah'ın fiilî sıfatlarının insanla ilgili olanlarından kabul edilmiştir. Kâdî Abdülcebbar, bu ismin kök anlamının bir şey yapmak değil yapmamak (cezalandırmamak) esasına dayandığını hatırlatarak selbî (negatif) bir kavramın ilâhî fiiller çerçevesine girip girmediğini irdelemiş ve sonuçta halîmî zâtî sıfatlardan saymanın imkânsız olduğunu belirttikten fiilî grup içinde yer aldığına hükmetmiştir (*el-Muğnî*, XX/2, s. 221-222). Kuşeyrî ve Ebû Bekir İbnü'l-Arabî gibi bazı âlimler de halîmin irade sıfatına bağlı bir zâtî isim veya sıfat olduğunu söylemişlerdir (*el-Taḥbîr fi't-tezkîr*, s. 55; *el-Emedü'l-aḫ-şâ*, vr. 85^b).

Halîm ismiyle, yukarıda zikredilenlerden başka "günahları bağışlayan ve tövbeleri kabul eden" anlamındaki *afûv*, *gaffâr*, *gafûr* ve *tevvâb*; "her şeyin iç yüzünden haberdar olup bütün ayrıntıları bilen" anlamındaki *habîr*, *muhsî*, *vâsî*; "her şeye gücü yeten, kudretli" anlamındaki *kâdir*, *kavî*, *metîn*, *muktedir* ve "çok sabırlı" mânasındaki *sabûr* isimleri arasında anlam yakınlığı vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hlm" md.; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "hlm" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "hlm" md.; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyyât*, s. 349, 404, 560; *Kâmus Tercümesi*, IV, 246-247; Wensinck, *el-Mu'cem*, "halîm" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "halîm", "ışbır" md.leri; Buhârî, "Da'avât", 27; İbn Mâce, "Du'â", 10; Tirmizî, "Da'avât", 82; Zeccâc, *İstikâku es-mâ'illâh* (nşr. Abdülhüseyn el-Mübârek), Beyrut 1406/1986, s. 96-97; Zeccâc, *Tefsîru es-mâ'illâhî'l-hüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1395/1975, s. 45-46; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 420^b; Ebû Süleyman el-Hattâbî, *Şe'nü'd-du'â* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1404/1984 → Dimaşk, ts. (Dârü's-Sekâfeti'l-Arabiyye), s. 63-64; Halîmî, *el-Minhâc*, I, 200-201; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-makâlât*, s. 53; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî* (nşr. Abdülhamîd Mahmûd - Süleyman Dünyâ), Kahire, ts. (ed-Dârü'l-Misriyye), XX/2, s. 221-222; Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, vr. 95^b-96^a; Kuşeyrî, *el-Taḥbîr fi't-tezkîr* (nşr. İbrâhîm Besyûnî), Kahire 1968, s. 55; Beyhakî, *Şu'abü'l-imân* (nşr. Ebû Hâcîr M. Saîd Besyûnî), Beyrut 1410/1990, I, 122; Gazzâlî, *el-Maḫşadü'l-esnâ* (Fazluh), s. 112, 196; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-aḫ-şâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 84^b-85^b; Fahrreddin er-Râzî, *Levâmî'u'l-beyyînât*, s. 256; Suad Yıldırım, *Kur'an'da Ulûhiyyet*, İstanbul 1987, s. 209-213.

